

THÖKÖLYEK ÉS ESTERHÁZYAK¹

VISKOLCZ Noémi

The Thökölys and the Esterházy

The Thökölys and the Esterházy were linked by many ties: family, political and ownership. The Thököly family lost power and property in the Kingdom of Hungary in the 1670s, yet – thanks to the family's Transylvanian inheritance – Imrich Thököly became a political figure at the end of the decade, rivalling Palatine Paul Esterházy in his power. Their conflicting political positions and Esterházy's jealousy affected their personal lives and families. The two men and brothers-in-law probably never even met in person. Paul Esterházy eventually outlived his 22 years younger brother-in-law, unaware that the survival of the ducal branch of the Esterházy family would only be possible thanks to the Thököly family, in the person of the son he had with Eva Thököly, Joseph Esterházy.

Keywords: Thököly family, Esterházy family, Pavol Esterházy, Hungary, Kežmarok.

Az Esterházy hercegi levéltár bővelkedik a Thökölyekre vonatkozó iratokban, amelynek két fontos oka van. Az egyik a két család között létrejövő családi kapcsolatrendszer, a másik a Thököly Imre (1657–1705) vezetésével folyó felkelés, amellyel Esterházy Pál (1634–1713) előbb „Dunán inneni véghelyek főgenerálisaként”, utóbb nádorként és helytartóként szembesült. Utóbbira vonatkozóan többen kutattak is már az Esterházy levéltárban, így legelőször Thaly Kálmán, aki Bercsényi Miklós és Koháry István leveleit, Esterházy Pál sajátkezű fogalmazványait és titkárai írásait másolta le 1883-ban, ezekből még abban az évben többet közre is adott.² A dokumentumokat mindeddig legalaposabban Iványi Emma aknáza ki, aki rendkívül jól ismerte az Esterházy levéltárat,³ de megemlíthetők még Benczédi László, Varga J. János, Czigány István és Komjáti Igor Zoltán kutatásai is.⁴

A nem teljeskörű felmérésem alapján az Esterházy levéltárban a következő iratok kapcsolódnak közvetlenül a Thökölyekhez, többségük kiadatlan:

Tartalom	Levéltári egység
Thökölyek családi, birtok- és vagyonjogi iratai	P 108
Thököly Éva Esterházy Pál levelezése	P 125 / 321 levél ⁵
Thököly Éva hagyatéka	P 108
Thököly Évának írt levelek	P 125
Thököly Éva egyéb iratai	P 125
Thököly Mária és Thököly Katalin levelei családtagoknak és egyéb irataik	P 125
Thököly Imre levelei Thököly Máriának	P 125
Thököly Imre levelei Esterházy Pálnak	P 125
Thököly Imre levelei más személyeknek és testületeknek, illetve iratai	P 125
Thököly-felkeléssel kapcsolatos politikai-hadi iratok, nagy részük Esterházy Pálnak írt levél formájában	P 125

1. táblázat: Az Esterházy hercegi levéltár Thökölyekre vonatkozó iratai

¹ A kutatást *Levelek, könyvek, kincsek: Esterházy Pál barokk udvarának emlékei* címmel (azonosító: 132770) az NKFI-OTKA támogatja.

² THALY, Kálmán. *Az 1683. évi táborozás történetéhez*. A kétszázados évfordulat alkalmából Hg. Esterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai s levelezése nyomán. Bp. 1883 (Értekezések a Történeti Tudományok köréből, 11. kötet).

³ IVÁNYI, Emma. *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713)*. Bp. 1991. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III., Hatóság- és Hivataltörténet; 10.)

⁴ BENCZÉDI, László. *Rendiség, abszolútizmus és a centralizáció a XVII. századi végi Magyarországon 1664 – 1685*. Bp. 1980.; VARGA, J. János. *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ben*. Bp. 2007.; CZIGÁNY, István. *A magyarországi csapatok szerepe a török alóli felszabadító háborúban*. Hadtörténelmi Közlemények 102, 1989, 151 – 175.; Komjáti Igor Zoltán: „...Keserves órái és napjai sok ezer léleknek...” (Fülek ostroma). Századok. 147, 2013, 1001 – 1030.

⁵ Esterházy Pál és Thököly Éva levelezése rövidesen megjelenik az Esterházy Pál kutatócsoport (Király Péter, Kiss Erika, Viskolcz Noémi, Zvara Edina) kiadásában.

Esterházy Pál

Birtoktulajdonosi kapcsolatok – az árvai közbirtokosság

Mielőtt a családi kapcsolatokat bemutatnám, meg kell említeni, hogy az Esterházyak már 1670 előtt is kapcsolatba kerültek a Thökölyekkel, mégpedig az árvai közbirtokosság révén.

Árva várát és uradalmát még 1606-ban II. Rudolf adományozta Thurzó Györgynek, aki fiára, Imrére hagyta. Imre halála esetén – ami váratlanul be is következett 1621-ben – azonban a végrendelet ún. közbirtokosság (compossessoratus) alakítását rendelte el a Thurzó lányokból és családjaikból.⁶ Ennek működési elve szerint a hat Thurzó nővér férjei közül került ki az igazgató (director), aki az uradalmat vezeti – elsőként Thurzó Ilona férjét, Illésházy Gáspárt választották meg –, a jövedelmet pedig évenként egyenlően kellett

egymás között szétosztani.⁷ A Thökölyek Thurzó Katalin, az Esterházyak Thurzó Imre lánya, Thurzó Erzsébet révén kerültek az árvai közbirtokos családok közé, ahol együttműködésre voltak utalva egymással.

Családi kapcsolatok – Esterházy-Thököly házasságok

A két család sorsa 1670-ben azonban szorosabban is összefonódott. Thököly István gróf (1623–1670), Árva megye főispánja, Likava és a késmárki vár ura, 1670. november 15-én férjhez adta legidősebb lányát, Katalint Esterházy Ferenchez, Esterházy Miklós nádor legkisebb fiához, akinek ez már a második házassága volt: első felesége, Illésházy Ilona, nem sokkal korábban, 1669-ben hunyt el. A frigy érdekessége, hogy a házastársak közötti felekezeti különbözőség komoly fejtörést okozott a Thökölyeknek, végül Esterházy Ferenc katolikusként kötelezte magát arra, hogy Thököly Katalint a lutheránus vallásában meghagyja és nem kényszeríti vallásváltásra – ám a helyzet hamarosan megváltozott.

Ugyanis miközben zajlott az esküvő Árva várában, már útban voltak császári csapatok Thököly István várai felé. A Wesselényi mozgalom felszámolása 1670 őszén új lendületet vett, amelynek következményei elől Thököly István és gyermekei sem tudtak kitérni. S bár nem tisztázott Thököly István szerepe a szervezkedésben, az kétségtelen, hogy Erdély és a nyugat-magyarországi elégedetlenkedők között többször is közvetített. I. Lipót 1670. november 1-én keltezett utasítása szerint Thökölynek német praesidiumot kellett befogadnia Árvába, ám ezt elutasította. A császári és a hozzájuk csatlakozó magyar katonaság, utóbbi parancsnoka Esterházy Pál – Ferenc fivére, az Esterházy család családfője – volt, a várat megostromolta. Thököly a fiát, Imrét kimenekítette a várból, aki előbb Likavára, majd Erdélybe távozott, ahol Apafi Mihály fejedelem és Teleki Mihály kancellár vették partfogásukba. A súlyosan beteg gróf az ostrom alatt december 3-án elhunyt. A császáriak és Thököly István között közvetíteni igyekvő Esterházy Pál ott volt a halálos ágyánál, s ígéretet

⁶ HAJNIK, Imre. *Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben*. Bp. 1888, 45.

⁷ A szerződést közölte KUBINYI, Miklós. *Árva vára*. Bp. 1890, 182 – 186. ILA, Bálint. *Az árvai közbirtokosság levéltára*. Levéltári Közlemények 11, 1933, 223 – 241. itt 223.

tett a grófnak, hogy immár rokonként-sógorként, gondoskodni fog az árváiról.⁸

Ez így is történt, 1671-től Esterházy Pál gyám-ságba vette Thököly István két kiskorú lányát, Máriát és Évát (1659–1716). A lányok a kismartoni udvarban nevelkedtek, majd 1674-ben Pál hozzáadta Thököly Máriát Gersei Pethő Lászlóhoz. Pál felesége, Esterházy Orsolya 1682 márciusában bekövetkező halála után pedig feleségül vette Thököly Évát, akivel már korábban is viszonya volt. Ez a házasság külön fejezet az Esterházy-Thököly történetben: a kezdetben kiegyensúlyozott és boldog kapcsolat hamar megromlott, 1700-ban pedig Évát letartóztatták Bécsben és azzal vádolták meg, hogy meg akarta a férjét mérgezni. 1701-ben a tulli kolostorba zárták, ahonnan egy év múlva szabadult. 1708-ban I. József uralkodó teljesen rehabilitálta, de a férjével nem jött helyre a házassága, asztaltól és ágytól elválva fejezték be az életüket.⁹

Egymás ellenében – Esterházy Pál és Thököly Imre viszonya

A két politikus egymással való kapcsolatát elemezni nem fér be a tanulmány keretei közé, ezért négy kiragadott epizódot fogok az Esterházy hercegi levéltár forrásai segítségével részletesebben megvilágítani.

A fiatal Thököly Imre 1678-ban tűnt fel a politikai színpadon, amikor élére állt a Habsburg-ellenes felkelésnek. A levelezés is ekkor indult meg Esterházy Pállal, ma 32 ilyen kiadatlan Thököly-levél van az Esterházy levéltárban, valamint néhány fogalmazvány a nádortól Thökölynek.¹⁰ Az utalásokból nyilvánvaló, hogy a levelezés jóval terjedelmesebb volt, de jelenleg ennyi maradt. A magyar nyelvű és saját kezű levelek mögött ott vannak a latinra fordított másolatok, amelyek arra enged-

nek következtetni, hogy Esterházy megküldte az udvarnak Thököly írásait.

1670	1678	1680	1681	1682	1685	1688
3	3	6	11	7	1	1

2. táblázat: Thököly Imre levelei Esterházy Pálnak 1670–1688 között évenkénti megoszlásban

Iványi Emma részleteiben bemutatta a nádor szerepét a bécsi udvar és Thököly Imre közti közvetítési kísérletekben részben az Esterházy hercegi levéltár iratai alapján.¹¹ Iványi kutatásából egyértelműen kiolvasható, hogy az 1681 nyaratól nádori és helytartói tisztséget is betöltő Esterházy Pál és az udvar hivatalos álláspontja nem vagy nem mindig esett egybe, de sok önálló „diplomáciai” lépésre nem volt lehetősége. A meglévő levéltári dokumentumok azonban világossá teszik, hogy Thököly minden lépését követte, jelentések és levelek tucatjaiból tájékozódott naponta, s ezek alapján stratégiákat és beadványokat terjesztett be az uralkodónak és a Haditanácsnak, amelyeket aztán megfogadtak vagy nem.

A fiatal Thököly Imre 1678–1681 közötti levelei egyértelműen Esterházy Pálhoz a hadvezérhez, illetve rokonhoz szólnak (címezés: „Esterházy Pálnak, mint Dunán innen való vég helyek fő generálisának”, később ez is elmarad s ez maradt: „Illustrissimo Domino Comiti Paulo Eszterhasy Domino Fratris et Affini mihi observandissimo”) és elsősorban a magyar nemzet ügye – amellyel Thököly azonosítja magát –, mellé való állásra hívják fel.

1. 1678 vége – út az első fegyverszünetig

1678 őszén Thököly, immár Teleki Mihály nélkül, katonai sikereket ért el a császári hadakkal szemben, s rövid időre a bányavárosokat is elfoglalta. Már az első, 1678 októberében a gácsi vár

⁸ ANGYAL, Dávid. *Késmárki Thököly Imre 1657–1705*. Bp. 1888 – 1889. (Magyar történeti életrajzok) 24 – 26.; ZÁVODSZKY, Levente. *Árva és Likava ostroma 1670-ben*. Hadtörténelmi Közlemények 13. 1912, 622 – 629.; VISKOLCZ, Noémi. Thököly István és Imre levelei Esterházy Pálnak – Árva és Likava elfoglalása (1670). In *Reformatio nostra – Protestáns szellemi műhelyek Északkelet-Magyarországon*. Szerk. Gyulai Éva, Tasi Réka. Miskolc 2017, 78 – 97.

⁹ KOPP, Margit. *Denunziert – judiziert – rehabilitiert. Biografische Skizze zu Fürstin Eva Esterházy, geb. Gräfin Thököly (1659–1716)*. Eisenstadt 2020 (Mitteilungen aus der Sammlung Privatstiftung Esterhazy Bd. 11.); VISKOLCZ, Noémi. *A griff és a leopárd háborúja: Thököly Éva és Esterházy Pál szétválása és pereit*. Miskolci Jogi Szemle 16., 2021, 5, 703 – 714.

¹⁰ Thököly Imre levelei Esterházy Pálnak 1678–1688 között, ld. Esterházy hercegi család levéltára, Esterházy Pál nádor iratai P 125 (a továbbiakban P 125) Nr. 4089 – 4128.; Esterházy Pál fogalmazványai Thököly Imrének 1681 – 1688 között, P 125 Nr. 7702., 7705., 7706., 7707., 7795.

¹¹ IVÁNYI, Emma. Közvetítési kísérletek a bécsi udvar és Thököly között. In *A Thököly-felkelés és kora*. Szerk. Benczédi László. Bp. 1983. 129 – 150.

Thököly Éva

melletti táborból keltezett levele jellegzetes Thököly-sorokkal indul:

„az magyar nemzet boldogtalan sorsát, hajdani szép híres neves emlékezetinek csúfságra s gyalázatira való jutását, más nemzetségek felett való szép szabadságinak többire jobbágysághoz hasonló szabadságtalanságra való fordulását és a mi keservebb, még az maga oltalmára fölnevelt édes fiaitól való elhagyatását is, hogy mint ennek az hazánk egyik nevezetes méltóságos tagja keseredett és megszorodott szívvel ne

szemlélné édes gróf uram kegyelmed, nem kétlem, ... kegyelmedet azért édes gróf uram mégis az Istenért jó szerencséért, kérem, ezen dolgokban való maga jó alkalmaztatásával, s készségével sok állván kegyelmeden, bizonyítsa velünk való megegyezésével, méltóságos assistentiájával.”¹²

Ha az írás nem bizonyult volna elég meggyőzőnek, 1678 október végén a megbízottja, Szalay Pál Bécsújhelyre, majd Bécsbe érkezett.¹³ A Haditanács arra utasította Esterházyt, hogy semmiben ne akadályozza a követet, sőt, a szükséges katonai kíséretet bocsássa a rendelkezésére.¹⁴ Szalay többek között Pálffy Tamás magyar kancellárral,¹⁵ Johann Paul Hocher udvari kancellárral, Forgách Ádám országbíróval és Szelepcsényi György királyi helytartóval és esztergomi érsekkel találkozott. Szelepcsényi tájékoztatta Esterházyt:

„Forgách uram ide hozván Szalay Pált, öt napig tractáltunk véle, aki jó reménységhez nyugtatt, hogy disponálhatja principalisít a békeségre, holott megígérték a dieta szolgáltatását, az végházak reformatióját, a repartitio relaxatióját és az elő[dö]k jószágai megadását.”¹⁶

A pontok között szerepelt még a vallási sérelmek országgyűlésre vitele, a templomok visszaadásának kérdése, de ezekbe nem akartak beleegyezni az udvarban.¹⁷ Thököly úgy tudta, Szalay Esterházy Pállal is tárgyalt Bécsújhelyen – ám ennek nem maradt más nyoma,¹⁸ mindenesetre a követ november elején visszatért Thökölyhez, hogy beszámoljon neki az eredményekről, majd november közepén már újra Pozsonyban látjuk, s onnan Bécsbe indult.¹⁹

De mindezen fejlemények sem változtattak azon az állásponton, amit Esterházy Pál már ekkor határozottan képviselt, nevezetesen, hogy Thököly a magyarság elvesztésére tör. A fiatal gróf vehemensen tiltakozott Pál állítása ellen:

¹² Thököly Imre Esterházy Pálnak, Gács melletti tábor, 1678. október 24. P 125 Nr. 4092.

¹³ ANGYAL, *Késmárki Thököly Imre* i. m. 191 – 192.

¹⁴ A Haditanács Esterházy Pálnak, Bécs 1678. október 30. P 125 P 125 Nr. 8791.

¹⁵ Pálffy Tamás Esterházy Pálnak, Bécsújhely 1678. október 27. P 125 Nr. 3515.

¹⁶ Szelepcsényi György Esterházy Pálnak, Bécsújhely 1678. október 31. P 125 Nr. 3958.

¹⁷ Ferdinand Spritzenstein Esterházy Pálnak, Bécs 1678. november 1. P 125 Nr. 3781.

¹⁸ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Végles melletti tábor, 1678. november 10. P 125 Nr. 4093.

¹⁹ Szalay visszatértéről Thökölyhez Gáspár János Esterházy Pálnak, 1678. november 7. P 125 Nr. 2157. Szalay újbóli Bécsbe meneteléről Pálffy Tamás Esterházy Pálnak, Bécs 1678. november 23. P 125 Nr. 3518.

„Bizonyítom Istennel, soha feltett céloom sem nekem, sem édes hazánk szabadságáért velem együtt bujdosó magyar nemzeteknek, se szándékunkban nem volt, hogy ez haza pusztuljon s nyomorúságát növelje, sőt, inkább hogy az nagy ínség s veszedelem alól, melyben nemcsak az idegen német nemzet, hanem inkább az maga kebelében feltartott fiai (kik is az idegenek birodalmat maga vérekkal magyarságokhoz való kötelességük ellen nevelték) miatt esett, szabaduljon, s avégett is indultunk meg most is, akarván mindez világ előtt elhíttetni, hogy mi édes hazánknak szabadulásában sem vérünket, sem életünket, sem értékünk fogyását nem szánjuk, adjon Isten, nemzete maradéki előtt számot az, ki ez szent igyekezetnek gátlója.”²⁰

Szalay Pál második bécsi egyeztetése nyomán az év vége fegyverszünettel zárult,²¹ de Esterházy Pál a bécsi és bécsújhelyi tárgyalásoktól függetlenül magát saját követeket indított az ellenfélhez, ahogyan ez Szelepcsényi egy leveléből kiderül:

„írja kegyelmed, hogy megírt kurucokhoz követet küldvén, az mely várak még kezeknél vadnak, azok visszaadását kívánta tőled kegyelmed, arra ajánlván magát, hogy kész lesz kegyelmed magyar praesidiumot beléjük helyheztetni, ha difficultást tennének az német praesidiumok, és hogy választ vár.”²²

Esterházy Pál levelét és üzenetét ténylegesen Szakmáry Imre vitte el Thökölynek, aki megismételte, hogy a haza pusztulása sem neki, sem bujdosó társainak nem célja. Divény, Szalánc és Torna várát pedig nem adja át a főkapitánynak.²³ Esterházy Pál indulatos levelei és üzenetesei a későbbiekben is folytatódtak az Erdélytől és fejedelmétől önállósodott s 1680. január 8-án Szoboszlón fővezérré kikiáltott Thökölynek.

2. A soproni országgyűlés 1681. április 28. – 1681. december 30.

Az országgyűlés ügye – utoljára 1662-ben Pozsonyban volt összehívva – mint ahogy feljebb is láttuk, már 1678-tól napirenden volt, de hosszú ideig húzódott az előkészítése. Johann Paul Hocher udvari kancellár 1680 augusztusi levelében megerősítette, hogy a helyzet megérett a rendezésre és a háborús helyzet lecsendesítésére.²⁴ Ugyanerről írt Esterházynek az uralkodót ekkor Prágába, Pardubicébe és Linzbe kísérő Gubasóczy János magyar kancellár is:

„Itten az nagy urak szívesen fáradnak abban, hogy az magyarországi dolgok urunk őfelsége kegyelmessége által jó karban hozassanak..., melyhez képest az országgyűléshez is bízhatunk,”²⁵ majd pár héttel később:

„bizom, hogy Isten őszent felsége könyörületességéből Urunk ő fölsége diaetat tartatván nem sok üdő múlván, hazánk maradására meg fogja érdemelni, hogy publicae quaerelae elle ne erigáltassanak, az ki nem szánakodik hazája romlásán, hanem segíti azt...”²⁶

Az uralkodó 1681. január 17-én utasította a „drága grófját”, hogy a pozsonyi tanácskozás tárgyalják meg az összehívandó országgyűlés ügyét,²⁷ majd ismét Gubasóczy kancellár jelentkezett, hogy a kihallgatáson őfelsége nagyon elégedett volt az 1682 elején ülésező pozsonyi bizottság munkájával és hogy „lészen még arrul udvarnál egy conferentia, s kiváltképpen mikor kezdődjék az ország gyűlése, kirül ha mit bizonyost érthetek, mindjárt tudósétom kegyelmedet, gróf uram...”²⁸ Esterházynek április 10-én kellett Bécsben megjelenie, hogy az uralkodóval is egyeztessenek az országgyűlés ügyében,²⁹ de addigra már Szelepcsényi György tájékoztatta is arról, hogy Sopronban fog-

²⁰ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Beje melletti tábor, 1678. november 29. P 125 Nr. 4094

²¹ A fegyverszünetről ugyanaznap két levele is van Szalay Pálnak Esterházy Pálhoz, Bécs, 1678. december 21. P 125 Nr. 3868–3869. ld. ANGYAL, *Késmárki Thököly Imre* i. m. 189 – 205.; IVÁNYI, *Közvetítési kísérletek* i. m. 130.

²² Szelepcsényi György Esterházy Pálnak, Bécs 1678. december 15. P 125 Nr. 3960.

²³ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Beje melletti tábor, 1679. november 29. P 125 Nr. 4094.

²⁴ Johann Paul Hocher Esterházy Pálnak, Linz 1680. augusztus 1. P 125 Nr. 2335.

²⁵ Gubasóczy János Esterházy Pálnak, Linz 1680. augusztus 9. P 125 Nr. 2233.

²⁶ Gubasóczy János Esterházy Pálnak, Linz 1680. szeptember 3. P 125 Nr. 2237.

²⁷ I. Lipót parancsa Esterházy Pálnak, Linz 1681. január 17. P 125 Nr. 8356.

²⁸ Gubasóczy János Esterházy Pálnak, Linz 1681. február 21. P 125 Nr. 2239.

²⁹ I. Lipót parancsa Esterházy Pálnak, Linz 1681. február 28. P 125 Nr. 8359.

ják a diétát meghirdetni április 28-ra.³⁰ Esterházy intenzív bevonása az előkészítésbe azzal függött össze, hogy Sopron vármegye főispánjaként felelős volt az uralkodó körüli ceremóniák lebonyolításáért és az események biztosításáért, ezekről rendszeresen jelentenie is kellett.³¹ I. Lipót május 22-én érkezett Sopronba feleségével, Pfalz-Neuburgi Eleonórával, másnap fogadta a rendek hódotát, ezzel megkezdődött a munka.³²

Ismert, hogy a kurucok végül nem mentek el az országgyűlésre.³³ Kezdetben még maga Thököly Imre is határozatlan volt, Váriból 1681. március 27-én azt írta Esterházynak, hogy ha ő maga nem is jelenhet meg, de az emberei közül valaki képviselni fogja:

„Az mi pedig az ország gyűlését illeti, ..., ha hol pedig én is az őfelsége reverzálásával megböcsültetem, azt én is illendő submissioval s hálaadással vészem, és noha nem remélhetem, hogy ez az bujdosó magyarság maga közül kibocsáthasson, de azt tudom, békességes állapotban is, az ki személyében nem compareálhatott, követe s képebeli emberi által hozta helyre.”³⁴

Három nappal később, március 30-án azonban már ebben sem biztos Thököly, úgy vélte, hogy a bujdosók még a biztonságuk szavatolása ellenére sem fognak részt venni a diétán, ha a protestánsokra (vagy „evangelica religióra”, ahogy ő nevezi), nem az ország régi törvényeit és szokásait alkalmazzák, értve ezen a vallásszabadság visszaállítását:

„kegyelmedet is kérem édes gróf uram, most mutassa meg kiváltképpen igaz magyarságát, s érsek uram öngagságával való hasznos munkája s őfelsége előtt való hathatós mediatioja által most succuraljon édes nemzetének, és szép maradéki securitásának, mert bizony féltő, azután késő ne legyen, és így az religioval az regiot is

örökösen el ne veszítse mind magától s mind mi tőlünk kegyelmed, mert ugyanis avagy csak ha az diaetának celebrálása előtt őfelsége mind az evangélikus statusnak azon gyűlésben az ország régi törvénye és szokása szerint való adhibiálása s accomodatioja felől, s mind pedig egyéb magános és nem országra halasztható dolgokban s követink bátorságos utazásokban securusokká nem teszen, mint eddig való hosszas bujdosásunkban első és legfőbb meritumában ha contentumunk in tempore nem leszen, mi szükségünk lehet mindaz következő gyűlésre, s mind az armistitium megtartására, mely jól elkészített dolgoknak elbomlásával micsoda kiemenetelét várhatja akármely magyar is könnyen akárki is által láthatja...”³⁵

Thökölyék május 7-én fogalmazták meg egy a magyar rendeknek szóló levélben a követeléseiket, hogy „nagyságotokkal s Kegyelmetekkel egy ügyben fáradozó hazafiainak is elismertessünk” és elsősorban a szabad vallásgyakorlat.³⁶ Esterházy Pált június 13-án megválasztották nádornak és ezt követően a rendek („az tekintetes nemes Magyarországnak minden statusból álló rendei”) a nevében is tettek egy kísérletet a kurucok bevonására:

„Mivel penig az ide való jó reménységgel teljes gyülekezetünket kívánt ügyét Isten máris megadta érnünk méltóságos gróf Esterházy Pál urunk öngagságát választva ez haza fő columnájának s palatinusunknak, kinek is mond hazájához, s kegyelmetekhez való szereteti s mind tisztbéli hivatalja azt hozván magával, az fönnforgó egyenletlenségeket maga mediátorsága által sopiálja, úgy tudjuk, öngagsága ebben való szíves cooperatióját meg sem vonja, kirül embere s levele által öngagságának kegyelmetek megtanaltatik.”³⁷

³⁰ Szelepcsényi György Esterházy Pálnak, Pozsony 1681. március 11. P 125 Nr. 3975.; Az országgyűlési meghívólevél február 28-án kelt Linzben. ZSILINSZKY, Mihály. *Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez*. Bp. 1883 (Értekezések a történeti tudományok köréből) 6.

³¹ Albrecht Zinzendorf Esterházy Pálnak, Bécs 1681. május 18. P 125 Nr. 4286.

³² ZSILINSZKY, *Az 1681-ki soproni országgyűlés* i. m. 18 – 19.

³³ ANGYAL, *Késmárki Thököly Imre* i. m. 234 – 235.

³⁴ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Vári tábor, 1681. március 27. P 125 Nr. 4102.

³⁵ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Beregszász 1681. március 30. P 125 Nr. 4103.

³⁶ A bujdosók a magyar rendeknek, Kapos 1681. május 7. A levelet közölte ZSILINSZKY, *Az 1681-ki soproni országgyűlés* i. m. 30 – 32., IVÁNYI, *Közvetítési kísérletek* i. m. 135.

³⁷ Az országgyűlési rendek felhívása a bujdosó magyarokhoz, Sopron, 1681. június 18. P 125 Nr. 9331., ugyanezt Zsilinszky is közölte Kovachich Márton György gyűjteményből, ZSILINSZKY, *Az 1681-ki soproni országgyűlés* i. m. 34.

Sőt, az új nádor maga is levélben sürgette Thökölyék eljövetelét, hogy „szegény hazánk régi csendes állapotjában és békességes megmaradásában állíthassuk és juttathassuk”,³⁸ majd legmegbízhatóbb emberét, Benyovszky Mátyás titkárt küldte Thökölyhez június második felében, aki azonban rossz híreket közvetített a nádornak: Thökölyék megsértődtek, hogy nélkülük folytatódott az országgyűlés, pedig az ő „kardviselésük” tette lehetővé egyáltalán az összehívást is, ennek ellenére kizárattak.³⁹ Benyovszky több napot várakozott Böszörményben, míg végül szemben lehetett Thökölyvel, ezután rögtön Bécsbe utazott, hogy az uralkodónak és az udvarnak beszámoljon az eredményekről.⁴⁰ Köztük arról, hogy a kurucok nem ismerték el Esterházy Pált nádornak.⁴¹ Thököly Imre valóban egyetlen levele címzésében, sem pedig a megszólításban nem írta le a palatinus szót és nem is gratulált a rokonának a megválasztáshoz (helyette így szólította: „Méltóságos gróf, kedves uram sógorom”). A június 18-i szíves invitálásnak tehát nem tettek eleget a kurucok, és a július 6-án kelt elutasításukban azt azzal indokolták, hogy a protestáns sérelmeket nem első helyen tárgyalták és a kívánságaikat nem teljesítették. A béke feltétele a vallás ügye. Az országgyűlésre nem eresztenek követet, tiltakozásukat fenntartják.⁴²

Az Esterházy levéltárban másolatban megmaradt Szelepcsényi György királyi helytartó erre született válasza, amelyben szabályszerűen könyörög Thökölyéknek, hogy jöjjenek el Sopronba a követei:

„már azért érkezett órája, hogy kegyelmek, édes fiaim, az maga sokszín ajánlásit effectusban vegye; kit úgy remélhetni, ha követeit ide küldi Sopronba az tractára, mely iránt való őfölsége kegyelmes urunk salvus conductusiban

semmi bizodalmatlanságra való oka nem lehet kegyelmeknek és egyházi érseki szómra el is hitesse magával tökéletesen, hogy igaz atyai jó akarattal vagyok kegyelmetekhez, s azon követeknek illendő böcsületjük és mind személyekben, mind javaikban securitások léssen; kire nézve mind tartózkodás és kétségkívül bizvást küldje őkegyelmeket.”⁴³

Hasonlóakkal biztatta Benyovszky Mátyás is Thökölyt, „nagyságodnak ne legyen kétsége elküldvén az követeket”, és hogy Pál nádor is közben jár a béke érdekében.⁴⁴ Ám Thököly és tábora hajthatatlan maradt. Az országgyűlés intézkedéseiben csalódott és a török nyomása alatt lévő Thököly 1681. szeptember 21-én már arról értesítette Esterházyt, hogy az erdélyi fejedelemmel és „a mi segítségünkre rendeltetett hatalmas török nemzet táborával” megegyezett, mert nem látott más lehetőséget.⁴⁵ Az országgyűlés az uralkodó feleségének december 9-i királynévá koronázásával zárult,⁴⁶ de az eredményekkel egyik fél sem volt elégedett.

3. Házasságok 1682-ben

1682 első felében Thököly és Esterházy egyre nagyobb keserűséggel támadtak egymásnak, kölcsönösen a másikat hibáztatva. Esterházy látta a török egyre nagyobb befolyását és jogosan tartott attól, hogy Thököly egy újabb fejedelemséget akar létrehozni egy a Magyar Királyságból kiszakított területen. Eközben kettejük esküvője is nagy figyelmet keltett, s egy olyan hír is elterjedt, hogy I. Lipót Zrínyi Ilonát és Esterházy Pált kívánja összeházasítani, hogy megakadályozza Thököly Imrének a Rákóczi-vagyonhoz jutását.⁴⁷

³⁸ Esterházy Pál a bujdosóknak, Pozsony 1681. június 17. ZSILINSZKY, *Az 1681-ki soproni országgyűlés* i. m. 32 – 34.

³⁹ Benyovszky Mátyás Esterházy Pálnak, Tokaj 1681. június 27. P 125 Nr. 1266. IVÁNYI, *Közvetítési kísérletek* i. m. 137.

⁴⁰ Benyovszky Mátyás Esterházy Pálnak, Böszörmény 1680. június 28., július 1. és július 2. P 125 Nr. 1267 – 1269.

⁴¹ Esterházy Pál nádorként el nem ismerése I. Lipót elé is került, erről Benyovszky Mátyás írt Esterházyinak, Bécsújhely, 1681. július 17. P 125 Nr. 1270. illetve ugyanerről Esterházy Pál I. Lipótnak, Sopron 1681. július 16. P 125 Nr. 7190.

⁴² Bujdosók universitása Esterházy Pálnak, Pályi melletti tábor, 1681. július 6. P 125 Nr. 5332., részletet közölt belőle ZSILINSZKY, *Az 1681-ki soproni országgyűlés* i. m. 35 – 36.; BENCZÉDI, *Rendiség* i. m. 105. IVÁNYI, *Közvetítési kísérletek* i. m. 137.

⁴³ Szelepcsényi György a bujdosóknak, Sopron 1681. augusztus 14. P 125 Nr. 6514.

⁴⁴ Benyovszky Mátyás Thököly Imrének, Sopron 1681. augusztus 8. P 125 Nr. 6060.

⁴⁵ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Kálló 1681. szeptember 21. P 125 Nr. 4113. IVÁNYI, *Közvetítési kísérletek* i. m. 139.

⁴⁶ PÁLFFY, Géza. *A Szent Korona Sopronban*. Sopron-Bp. 2014, 57 – 60.

⁴⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Höflány, 1682. május 5. P 125 Nr. 409.

Esterházy Pál és felesége Thököly Éva

A Thököly-Zrínyi frigy végül 1682. június 16-án kötött meg Munkácson, rá alig két hónapra pedig Esterházy Pál nősült meg újra, Thököly Imre hűgát, egyben gyámleányát, Thököly Évát véve el. A menyegzőre szóló meghívók július 12-én íródtak. A Kismartonban 1682. augusztus 23-ra tervezett nagyszabású ünnepségre a teljes magyar politikai elitet, a főrendeket, a vármegyék és városok képviselőit is elvárta a nádor.⁴⁸ Közben azonban a király elrendelte a seregek táborba szállását és a lakodalmat két héttel korábbra, augusztus 9-re kellett hozni, ezért újabb meghívókat küldtek szét.⁴⁹ Az 500 fős vendégsegregben ugyan ott voltak a bécsi és a magyar arisztokrácia képviselői,⁵⁰ ám sokan a nehéz háborús időkre hivatkozva lemondták a részvételt, köztük

a meghívott Thököly Imre is, aki a következőkkel magyarázta távolmaradását:

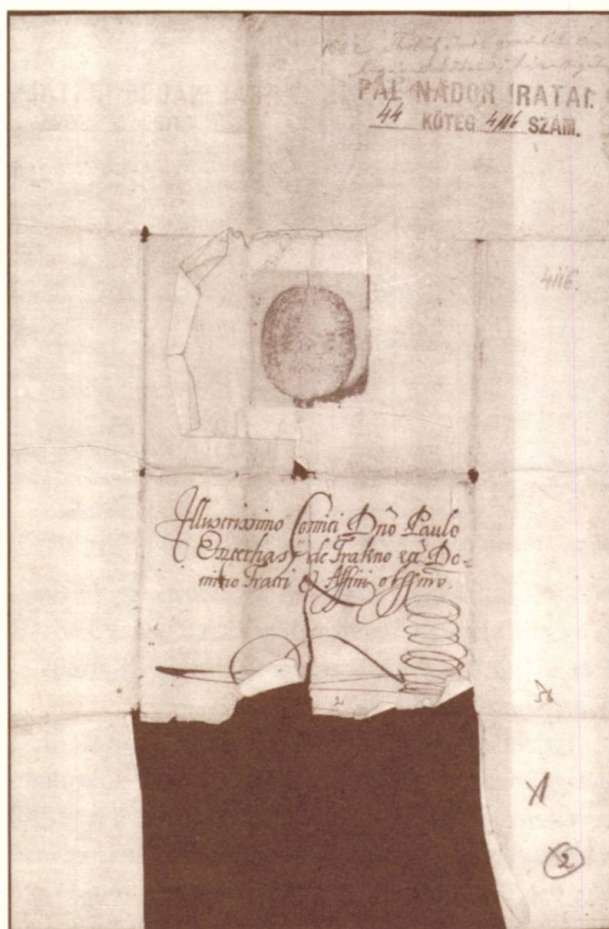
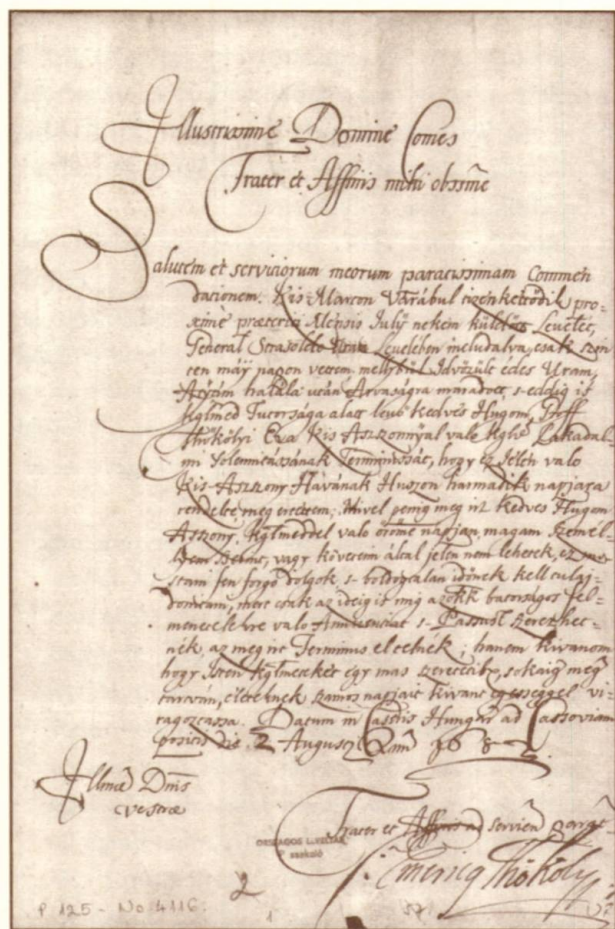
„nekem küldött levelét... mai napon vettem, melyből üdvözült édes Uram, Atyám halála után árvaságra maradt s eddig is Kegyelmed tuteursága alatt levő kedves hűgom, gróf Thököly Éva kisasszonnyal való kegyelmed lakodalmi solemnitásának terminusát, hogy ez jelenvaló Kisasszony Havának huszonharmadik napjára rendelte, megérttettem. Mivel penig meg írt kedves hűgom asszony kegyelmeddel való öröme napján magam személyem szerint, vagy követeim által jelen nem lehetek, ez mostani fennforgó dolgok, s boldogtalan időnek kell tulajdonítani, mert csak az idáig is, míg azoknak bátorságos felmenetelekre való amnesztiát s passust sze-

⁴⁸ Esterházy Pál Bars vármegyéhez Kismarton, 1682. július 11. ebben augusztus 23-ára kismartoni várába várja a követeket ld. Barsvármegye hajdanából. Közli Szerémi. Történelmi Tár 16. (1893) 78.

⁴⁹ Esterházy Pál nádor néhány levele Győr vármegyéhez 1682-ből. Közli Ráth Károly. Új Magyar Múzeum 8. (1858) 234-243. itt 237.

⁵⁰ TIBOR, Martí. Familienwappen und Lebensdaten von Palatin Paul Esterházy im Wappenbuch des Ordens vom Goldenen Vlies. In *Wiener Archivforschungen (Bécsi levéltári kutatások) Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien*. István Fazekas (Ünnepi tanulmányok a bécsi magyar delegátus, Fazekas István tiszteletére). Hsg. Zsuzsanna Cziráki, Anna Fundárková, Orsolya Manhercz, Zsuzsanna Peres, Márta Vajnági. Wien 2014, 223 – 232. itt 226.

Thököly Imre levele Esterházy Pálnak (MNL OL P 125 Nr. 4116)

rezhetnék, az megírt terminus eltelnék, hanem kívánom, hogy Isten kegyelmeteket egymás szeretetiben sokáig megtartván, életeteknek számos napjait kívánt egészséggel virágoztassa.”⁵¹

Varga J. János úgy értékelte, hogy Esterházy a Thököly Évával kötött házasságával akarta sógorát a meghódolás és a király iránti hűség felé terelni.⁵² Bizonyosan ilyen politikai megfontolások is szerepet játszottak a házasság gyors, az előző feleség halála után négy hónappal későbbi létrejöttében, de nem zárható ki az érzelmi-szerelmi szálak érvényesülése és a hónapok (esetleg évek) óta fennálló viszony legalizálásának szándéka sem.⁵³

Az 1682-ben kötött két házasság az irodalomba is bevonult. Zrínyi Ilona és Thököly Imre egybekelését Gyöngyösi István örökítette meg

1683-ban egy allegorikus költeményben, amely sokáig kéziratban maradt,⁵⁴ ellenben az Esterházy-Thököly házasság lakodalmi köszöntőjével, amely Bécsben 1682-ben Leopold Voignál jelent meg, s amelynek minden bizonnyal Esterházy Pál volt a megrendelője. A papírra és selyemre egyaránt kinyomtatott egy lapos alkalmi kiadvány felső részén egy kép, alatta a házaspárt köszöntő latinnyelvű nászének található.⁵⁵ Míg a metszet alkotója Johann Jacob Hoffmann személyében – aki többször is dolgozott Esterházy Pálnak – meghatározható, a szöveg szerzője nem ismert. Az ábrázolás középpontjában a kismartoni kastély előtt álló Éva egy gránátalmát nyújt át a férjének, aki-re egy az égből alászálló Hymen koszorút helyez. A díszes magyar öltözékű Esterházy Pál mögött

⁵¹ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Kassa mellett, 1682. augusztus 2. P 125 Nr. 4116.

⁵² VARGA, Válaszúton i. m. 25 – 26.

⁵³ VISKOLCZ, Noémi. Esterházy Pál és Esterházy Orsolya. In *Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése*. Sajtó alá rend. Kiss Erika, Király Péter, Viskolcz Noémi, Zvara Edina. Bp. 2019, 15 – 49. itt 27 – 29.

⁵⁴ GYÖNGYÖSI, István. *Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága*. Palinódia (Kesergő Nimfa). Kiad. Jankovics József. Bp. 2000.

⁵⁵ *Applausus Epithalamicus*. Bécs, 1682. P 125 Nr. 11909 (papírra és selyemre), további gratuláló költemények P 125 Nr. 11910 – 11911.

Johann Jacob Hoffmann: *Applausus Epithalamicus*, Bécs, Leopold Voigt, 1682 (részlet, MNL OL P 125 Nr. 11909)

Mars isten, a megtesztetett császári kegy (Caesarea Gratia) és a vőlegény öccse, Esterházy Ferenc, Éva mögött pedig két nővére, Thököly Katalin és Mária helyezkedik el.

Az lakodalmi köszöntő szövege emelkedett hangnemben tárgyalja Esterházy Pál sokoldalú tevékenységét a hadvezértől a nádorig, a költőtől a bölcselkedőig, a tökéletes férfiút állítja az olvasó elé, míg Thököly Évának elsősorban a remélhető termékenységet emeli ki, és ezt a gránátalma mag sokaságával érzékelteti.⁵⁶ A házaspárnak 1683–1692 között hét gyermeke született, közülük ketten, Terézia és József éltek meg a felnőttkort.⁵⁷ Röviddel az egybekelés után a nádor táborba szállt, hogy meginduljon sógora és a vele szövetséges törökök ellen.

4. 1683 nyara: az Esterházy-birtokok helyzete

Thököly és Esterházy ellentétei 1683-ban az oszmánok bécsi hadjárata idején csúcsosodtak ki. A nádor nagy ellenszenvvel viseltetett az időközben fejedelemmé emelt sógorával szemben. Különösen sértette, hogy a bécsi udvar számításba vette Thököly pacifikálását, felkínálva neki hercegi címet és az 1670-ben elvett vagyona visszaadását.

Esterházy, aki maga is a hercegi cím elnyerésén fáradozott, egy felterjesztésében hosszan érvelt amellett, hogy a cím csak a nádort és az esztergomi érseket illetheti meg.⁵⁸ A nádor 1683 május végén táborba vonult a seregével Semptére, ahová még Thököly Éva is elkísérte.⁵⁹

Thököly Imre 1683. június 10-től néhány napon keresztül Eszéknél tárgyalt Kara Musztafa török főparancsnokkal, majd innen hódoltató leveleket bocsátott ki a dunántúli vármegyéknek és városoknak – az Esterházy hercegi levéltárban a Sopron vármegyének és Pápa városának szólóak maradtak fenn –, hogy térjenek a hűségére és akkor védelmet biztosít a számukra:

„Magyar hazában tizenhárom esztendőül fogvást, minemő boldogtalan állapotok folytának, és a fegyverben lévő magyarság is lelki testi megsértődött szabadságáért, mennyi alkalmatlan és veszedelmes állapotokon ment légyen által, nem szükséges declarálnunk, mivel annak súlyos és fájdalmas voltát, kevés igaz magyar találta, meg nem érzette volna. Igaz ügyéhez képest mindazáltal már annyira ment dolga Isten akaratjából, hogy a győzhetetlen török császár fővezérével nagy erejét küldvén ki segítségére, kész megbánkodásinak megorvoslásában és hajdani szabadságának is helyre állításában mindent elkövetetni.

Mi mindazáltal hogy igaz kereszténységgel megmutassuk szíves szeretetünket nemzetünkhöz és vérünkhöz, sőt azokhoz is jó indulatunkat, akik még eddig nem alkalmaztatták vagy akarva is nem alkalmaztathatták hozzánk és ez ügghöz magokat, itt lételünknek alkalmosságával a győzhetetlen császár kezünkönél lévő athnaméja szerint is véghez vittük azt a hatalmas fővezérnél, hogy akik jóidején kiváltképpen penig addig is még őhatalmassága arra a földre menne, hazájoknak boldogultát és régen óhajtott csendességek helyreállítását kívánván hűségünkre hajolnak, személyekben és javokban protectionk alatt conserváltassanak, amint hogy arról pápens levelét is kiadatta őhatalmassága,

⁵⁶ Az ephithalamus részletes elemzését ld. MÁTÉ, Ágnes. *Aeneas Évát veszi el: neolatin nászének Esterházy Pál és Thököly Éva menyegzőjére (1682)*. *Antikvitás & Reneszánsz* 5. 2020, 151 – 166. (<https://doi.org/10.14232/antikren.2020.5.151-166>). A szerző tévesen állítja, hogy az 1681-es országgyűlésen kimondták a Habsburgok örökös királyságát, megkoronázták József főherceget és hogy Esterházy Pál herceggé való emelése megtörtént.

⁵⁷ *Az Esterházyak családi naplója*. Kiad. Szilágy Sándor. *Történelmi Tár* 11. 1888, 209 – 224. itt 220 – 221.

⁵⁸ Esterházy Pál felterjesztés I. Lipótnak, Bécs 1683. február 8. P 125 Nr. 7007. IVÁNYI, *Esterházy Pál* i. m. 48.

⁵⁹ KAS, Géza. *Esterházy Pál nádor két táborig felszerelésének összehasonlítása (1683–1684)*. *Hadtörténelmi Közlemények* 122. 2009, 535 – 550. itt 536 – 537.

kinek is valóságos mását praesentibus includal-
va megküldöttük.”⁶⁰

Thököly Imre három deputátusa, Barkóczy Ferenc, Szepesi Pál és Szalay Pál ezt követően útra keltek a Dunántúlra – míg a fejedelem visszatért Felső-Magyarországra.⁶¹ A biztosok a boszniai pasa kíséretében Fehérváron, Veszprémben, majd Sopronban intéztek felhívást a környékbeli nemesekhez, hogy „hajoljanak kegyelmes urunkhoz, ígértetvén ez szép alkalmatosság ily nyilvánvaló veszedelem idején, készek vagyunk mindjárt megírt kegyelmes urunk tulajdon keze írása s pecsétje alatt költ protectionális leveleket török s magyar vitélő rendből álló salvaguardiákat adnunk s bocsátanunk nagyságotokhoz és kegyelmetekhez.”⁶² Az említett salva guardia egy néhány törökből, tatárból és magyarból álló őrséget jelentett a meghódolt várakban és a városokban.⁶³ Bár ez eddig nem volt ismert, birtokai védelmében Esterházy Pál is tárgyalásokba bocsátkozott az ellenséggel. Szarvaskendi Sibrik Zsigmond, Vas megyei nemes járt el az ügyében, akinek megbízottja, Barcza György személyesen kereste fel Thököly biztosait⁶⁴ és a következő biztosítékot szerezte:

„jó assecuratio alatt, hogy senkitől bántások nem léssen ennek utána, se pusztulása, minden ezen lékai, kismartoni, kaboldi, lakompaki és keresztúri jószág és vároknak. De mivel Fraknó és Lánzsér várait Nagyságod reservatioja fönn tartotta magának, ahhoz képest, azon Nagyságod váraihoz tartozandó jószágokra igen csekély vagy semmi resolútiót nem vehettek őkegyelmek.”⁶⁵

Tehát Esterházy Pálnak két várra, a fraknói-ra és a lánzsérira nem kapott védelmet, azaz, ha a kuruc-török seregek útjába esnek, nem fogják kímélni ezeket. Eközben Esterházy Pál Fraknón, Ferenc öccse Lánzséron szervezte meg a várak vé-

delmét. Ferenc informatív beszámolókat küldött a kialakult helyzetről:

„érkeztem ide Lánzsérba öt órára reggel, értvén az kuruc tábornak közel, úgy mint Lóson létét együtt az törökkel, tartottam az szerencsétlenségtől. Itt az mi fogyatkozások vannak, tudom praefectus uramtól bővebben meg fogta érteni Nagyságod. Cziráki Uram együtt páter Gribóczy Urammal tegnapi napon későn érkeztenek ide, mind a kettővel beszélgetvén, ugyancsak azt értették, hogy az török bizonyosan Bécs alá szállott legyen s az mint Barkóczy Uram hűti szerént is referálta őkegyelmeknek, oly nagynak mondja az török tábornak lenni, hogy harmadnapig köztök járván, se szélit, se hosszát nem láthatta, sőt, úgy tartják Bécs megvételit s olyan bizonyosnak, mintha tenyereken volna.

Nagyságod felől pedig igen mocskosan emlékeznek, olyan szándékban vannak, hogy ötven ezer törököt kívánának a fővezértől, akikkel Fraknó várát megszállhassák, mihelyen írnak érte, bizonyosak benne, hogy elküldi a fővezér. Emellett, ha Fraknóban talál Nagyságod lenni és semmire Nagyságodat nem vehetik, szeme láttára Nagyságodnak, föltették magokban, Kismarton várát porrá leégetik. Nem tudom honnan értették meg, hogy Nagyságod Sentén lévén Tököly Uramot fattyúnak szidta volna, ezt is hozták elő. Nyavalyás páter jesuitákon elég kisebbséggel adának ki Sopronból, mindeneket confiscalván egy kevés írásokat és költséget hagyván kezeknél. Szintén conturbus vala Páter Gribóczy Uram, sietett elmenni Styria felé, tartván attúl, hogy még utánok is valahogy ne ólalkodjanak és leskelődjenek. Mondá őkegyelme, hogy annak a nagy barom török erőnek az a szándékja (amint tőlök hallotta, a kurucoktól), hogy Bécsset magáévá tévén, avval meg nem elégszik, hanem megyen egyenesen Styriára, onnan Horvátországra, mindeniket magáévá kívánván tenni.”⁶⁶

⁶⁰ Thököly Imre Sopron vármegyének, a török császár eszéki táborából, 1683. június 14. P 125 Nr. 6596. Kivonatolva közölte VARGA, *Válaszúton* i. m. 80. Ezzel teljesen megegyező szövegű a Pápa városának szóló egy nappal későbbi levél: Thököly Imre Pápa városának, a török császár eszéki táborából, 1683. június 15. P 125 Nr. 6607.

⁶¹ Uo.

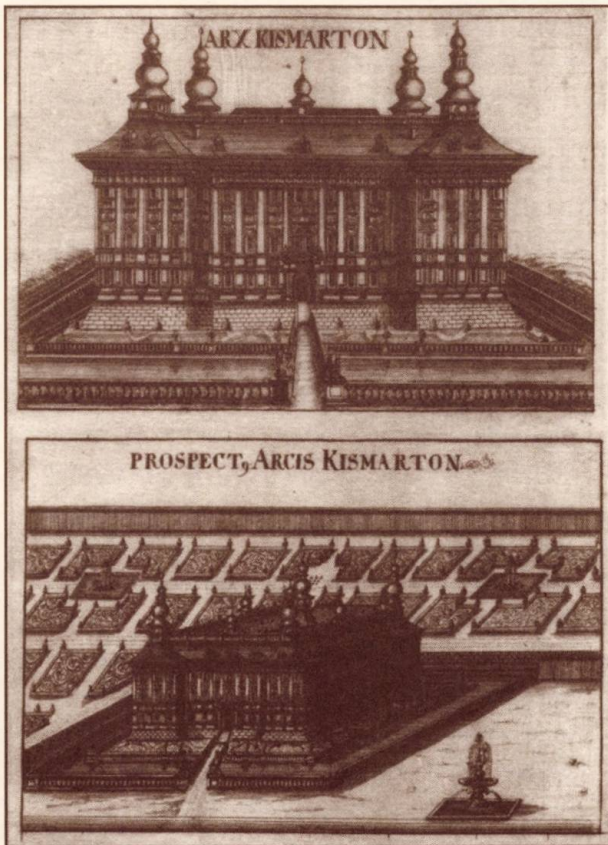
⁶² Barkóczy Ferenc, Szepesi Pál és Szalay Pál Sopron vármegyének, Veszprém, 1683. június 16. P 125 Nr. 6037., szó szerint ugyanezt írták Pápa városának, Barkóczy Ferenc, Szepesi Pál és Szalay Pál Pápa városának, Székesfehérvár, 1683. június 22. P 125 Nr. 6036.

⁶³ VARGA, *Válaszúton* i. m. 94.

⁶⁴ Sibrik Zsigmond Esterházy Pálnak, Léka 1683. július 12. P 125 Nr. 3746.

⁶⁵ Sibrik Zsigmond Esterházy Pálnak, Léka 1683. július 16. P 125 Nr. 3747.

⁶⁶ Esterházy Ferenc Esterházy Pálnak, Lánzsér 1683. július 17. P 125 Nr. 824.

Kismartoni kastély

Esterházy Ferenc levele jól érzékelteti a baj nagyságát és hogy mennyire feszültté vált a nádor és a fejedelem személyes viszonya. Esterházynak előbb felbomlott a semptei tábora július elején, majd a fraknoi várban elkerítve magát azzal is szembesülnie kellett, hogy szomszédai, rokonai, mágnástársai sorra meghódnak az ellenségnek – köztük egyébként Esterházy Ferenc is feladta Lánzsért.⁶⁷ A nádor Borsos Ferenctől, kapuvári tiszttartójától tudta meg, hogy Draskovich Miklós országbíró fehér zászlókat tüzetett a sárvári várra, fehér zászlókkal ment Barkóczy Ferenc elé is, és

minden falvában és minden kastélyán fehér zászlók lengenek.⁶⁸ Borsos két nap múlva már Kapuvár meghódolását írta le a nádornak:

„Ma verradóra érkezvén meg Nagy István uram Sárvárrúl, a Deputatus uraiméktúl hozott olyan parancsolatot, hogy mindeneket, akik itt vannak, Tököly Uram őnagysága hűvségére esküdtesse, és bizonyos számú lovas és gyalog renden lévő hadat vigyen ki a Rábaközébül. Elkezdvén őkegyelme az esküdtetést mirajtunk, várbeli szolgákon, azután az uraimékat is megesküdtetvén, az egész itt való nép hasonlóképpen Tököly uram őnagysága hűségére esküdtének. Valaki meg nem esküdtött volna, jószágá confiscaltott volna, és magát Sárvárra vitték volna fogva. Vörös Miklós uram is hasonlóképpen megesküdtött, úgy a kapuvári sereg is és a rábaközi papok. A fővezértől még nem jött meg az athname, most vannak érette, azután salva guardiákat fognak kihozni együtt.”⁶⁹

Ugyanezen a napon, július 14-én, Kara Musztafa megkezdte Bécs ostromát. Esterházy Pál pedig a menekülés mellett döntött, amit az uralkodónak azzal indokolt, hogy a kurucok általi elfogatásával a nádori méltóságon esne csorba.⁷⁰ Előbb Bécsújhelyre, majd tovább Linz és Passau felé ment családjával együtt, miközben Fraknón hagyott várkapitánya, Fábiánkovics Ferenc további rossz hírekről tudósította: Esterházy kaboldi tiszttartója, Miklóssi András, Sopronban megkereste Thököly Imre deputatusait, és a kezükbe adta a kaboldi jószágot, az ott élő zsidókat minden vagyonukból kiforgatták, sőt, a tiszttartó Esterházy Pált mint urát és mint nádort is megtagadta. Sopronban pedig azt beszéltek, hogy az ellenség a nádort fel akarja akasztani.⁷¹ Néhány nap múlva Barkóczyék felszólították Fraknó védőit, hogy a Bécs

⁶⁷ THALY, *Az 1683-iki táborozás* i. m. 16 – 17. Esterházy Ferenc meghódolásához ld. Draskovich Miklós Esterházy Ferencnek, Lós 1683. szeptember 10. ld. THALY, Kálmán. *Az 1683-iki táborozás történetéhez. Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből.* Történelmi Tár 10. 1887, 301 – 302. A meghódolásokról ld. CZIGÁNY, *A magyarországi csapatok* i. m. 160.; VARGA, J. János. *A túlélés és az árulás mezsgyéjén.* Batthyány Kristóf és Batthyány Ádám az 1683. évi hadjáratban. In *Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló.* Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Bp. 2001, 486 – 504. itt 495 – 497.

⁶⁸ Borsos Miklós Esterházy Pálnak, Kapuvár 1683. júl. 12. P 125 Nr. 1477. Draskovich Miklós maga is elismerte meghódolását, ld. Draskovich Miklós Batthyány Ádámnak, Bécs, 1683. június 30. THALY, Kálmán. *Az 1683-iki táborozás történetéhez. Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből.* Történelmi Tár 10., 1887, 299. VARGA, *Válaszúton* i. m. 133 – 134.

⁶⁹ Borsos Miklós Esterházy Pálnak, Kapuvár 1683. júl. 14. P 125 Nr. 1478.

⁷⁰ Esterházy Pál I. Lipótnak, 1683. június 30. idézi THALY, *Az 1683-iki táborozás* i. m. 18 – 19. ld. még BARTA, János. *Budavár visszavétele.* Bp. 1985, 42 – 43.

⁷¹ Fábiánkovics Ferenc Esterházy Pálnak, Fraknó 1683. július 19. P 125 Nr. 2037.

alatt lévő török seregnek küldjenek élelmet – egyébként hasonló parancsot kapott a többi szomszédos település is (Sopron, Ruszt): „Ezen órában érkezék Bécs alól hatalmas fővezér igen kemény és erős parancsolatja, az táborba küldendő liszt, abrak, vaj, méz és egyéb felől”, egy héten belül 50 szekeret kell megrakni, „mely szekereknek az felén tizenöt-tizenöt köből liszt legyen, jó zsákokban, az felén pedig árpa vagy hol árpa semmiképpen nem találtatik, zab vagy ha zab sem volna, annyi számú rozs legyen. Úgy minden szekéren öt-öt icce méz, tíz icce vaj, jó edényekben és egy mérték vörshagyma legyen.”⁷²

Mivel a fraknóiak nyilvánvalóan nem engedelmessé váltak, a kurucok megfenyegették őket, hogy maga Thököly Imre az, aki „szorgalmasan tudakozza Fraknó várának miben legyen dolga és ha mind említett kegyelmes urunk önagsága hűségében vagyon-e? Mert különben bizonyos hadak rendeltetnek alája elegendő lövő szerszámokkal”, vagyis döntsék el, hogy akarják-e Fraknó megmaradását.⁷³

Kara Musztafának és Thököly Imrének végül nagyobb gondja akadt, mint az ellenálló Fraknó vára. Bécstől északra, Kahlenbergnél, 1683. szeptember 12-én a birodalmi és lengyel haderővel kiegészült szövetség hadsereg legyőzte a törököket.⁷⁴ Két nappal később Thököly biztosai elhagyták Sopront.⁷⁵ A kahlenbergi csatában Esterházy Pál is jelen volt, meg is sebesült, hazatérve viszont az ellenfeleire fordította figyelmét, nemcsak a kurucokra, de azokra is, akik meghódoltak nekik. Külön feljegyzés készített azokról a mágnásokról és nemesekről, akik Thököly mellé álltak.⁷⁶ Szeptember második felében sorra

fogták el a hűtlenség vétkébe esőket, így Batthyány Ádámot, Nádasdy Ferencet és Tamást, Széchy Pétert, és számos „gyanús” személy ellen eljárást kezdtek.⁷⁷ Saját sógora, Nádasdy István (Thököly Mária második férje) vagyonát sem kímélte Esterházy, végrehajtója, Passevich Gergely azt írta, „mivel oda van Thökelynél, házát és egyebit confiscáltuk, házról-házra járnak deputatusink, talán több effélét is találunk”.⁷⁸ A bosszút forraló nádor Esterházy az uralkodónak szóló felterjesztésében Thököly letartóztatását javasolta olyan formán, hogy fogságba ejtője kapjon egy értékes uradalmat.⁷⁹

1684 nyarán megindult Buda ostroma nemzeti csapatonként, Thököly védekezésbe szorult, egyre nehezebb helyzetét az október 19-i szerencsi kiáltványa jelezte, amelyben a tőle elpártolókat fenyegette.⁸⁰ 1685-re már Erdélyben is hitelét és hatalmát veszítette, Apafi Mihály fejedelem a fogarasi országgyűlésen perbe fogta, majd júniusban az elfogását is megkísérelte.⁸¹ Ekkor már Thökölynek is fontossá vált a békekötés, ennek szellemében írta meg levelét 1685. augusztus 10-én Galgócából Esterházy Pálnak:

„kegyelmed édes bátyám uram, sokat segíthet az dolgokon, Isten úgy áldja meg, ugyanis akármely háborúságnak is az jó békesség volna az vége, amely az mennyiben nekünk, de bizony kegyelmeteknek is kellenék.”⁸²

Thököly Imre az 1685. októberi váradifelfogását és a politikai bukását követően⁸³ szinte megszünt létezni Esterházyék számára, még egy levele ismert 1688-ból, amely teljes vereségbe való bele-törődéseként is értékelhető:

⁷² Barkóczy Ferenc, Szepesi Pál és Szalay Pál a Fraknó várbeliéknél, Sopron 1683. július 21. P 125 Nr. 6038. A soproniak és rusztiak élelmiszerszállításai Török-tatár-kuruc világ Nyugatmagyarországon és Bécs ostroma. Kiad. Gantner Antal. Sopron, é. n. 11.

⁷³ Barkóczy Ferenc és Szalay Pál a Fraknó várbeliéknél, Sopron 1683. július 27. P 125 Nr. 6035.

⁷⁴ VARGA, *Válaszúton* i. m. 144 – 151.

⁷⁵ Török-tatár-kuruc világ i. m. 20.

⁷⁶ Esterházy Pál sajátkezű feljegyzése a kurucoknak meghódoltakról P 125 Nr. 9658. Kiadta THALY, *Az 1683-iki táborozás* i. m. 41 – 42.

⁷⁷ Passevich Gergely Esterházy Pálnak, Nyék, 1683. szeptember 24. és Sopron, 1683. szeptember 24. P 125 Nr. 3526 – 3526.

⁷⁸ VARGA, *Válaszúton* i. m. 211 – 212.

⁷⁹ Esterházy Pál felterjesztés I. Lipótnak, Sempte, 1683. november 13. P 125 Nr. 7029.

⁸⁰ IVÁNYI, *Közvetítési kísérletek* i. m. 146 – 147.; VARGA, *Válaszúton* i. m. 232 – 238.

⁸¹ IVÁNYI, *Közvetítési kísérletek* i. m. 148 – 149.

⁸² Thököly Imre Esterházy Pálnak, Gálszécs 1685. augusztus 10. P 125 Nr. 4124.

⁸³ Újabbán ld. KÁRMÁN, Gábor. *Thököly Imre elfogása: a felső-magyarországi oszmán vazallus állam bukása és az erdélyi diplomácia.* Történelmi Szemle LXI. 2019, 411 – 431.

„Engem az jó Isten valóban bujdosó kenyérré juttatott, és életemnek kevés számú napjai is sok fáradtsággal, nyughatatlansággal és gyakrabban szerencsétlenséggel voltak teljesek, ... mindazonáltal hazám és kedves atyámfiai szolgálatjokra élek még Isten kegyelméből naponként, jobb időket s azokban jobb állapotokat remélvén.”⁸⁴

Összefoglalás

A két rangban és vagyonban összemérhető mágnás család, a Thökölyek és az Esterházyak története egy tragikus történeti korszakban, 1670 és 1685 között többszörösen egymásba fonódott.

THÖKÖLYOVCI A ESTERHÁZYOVCI

Esterházyovský kniežací archív obsahuje veľké množstvo písomností, vzťahujúcich sa k Thökölyovcom, čo má najmä dva dôvody. Prvým je systém vzťahov medzi oboma rodinami, druhým potom povstanie Imricha Thökölyho, ktorému musel čeliť najmä Pavol Esterházy, najprv ako podunajský hlavný kapitán, potom ako palatín.

Pred predstavením rodinných zväzkov treba spomenúť, že Esterházyovci sa dostali do kontaktu s Thökölyovcami ešte pred rokom 1670, a to vďaka spoločným majetkom na Orave.

Oravský hrad sa po smrti Imricha Thurzu dostal do správy komposesorátu, zloženého z thurzovských dcér a ich rodín. Pritom jeden z ich manželov bol riaditeľom panstva. Thökölyovci sa do tohto úradu dostali cez Alžbetu Thurzo. Osudy obidvoch rodín sa užšie preplietli r. 1670. Gróf Štefan Thököly (1623 – 1670), župan oravskej stolice, pán Likavy a Kežmarku, vydal vtedy svoju najstaršiu dcéru Katarínu za Františka Esterházyho. Zaujímavosťou tohto manželstva je, že katolík Esterházy sa zaviazal rešpektovať evanjelické náboženstvo svojej manželky.

Ešte počas svadby sa k Orave blížilo cisárske vojsko, ktoré za účasť na Wesselényiho sprisahaní hrad oblahlo. Velil mu brat Františka, Pavol Esterházy. Ten grófovi pred smrťou sľúbil, že sa postará o jeho siroty. Z toho dôvodu sa stal tútorom dvoch mladších Thökölyho dcér, Márie a Evy. Napokon sa po smrti svojej manželky s jednou

A házasságok és a rokoni kapcsolatok által összekötve, a politika és vallás által szétválasztva a Magyar Királyság két legjelentősebb politikusa és meghatározó személyisége került egymással szembe, a küzdelemben pedig Thököly Imre maradt alul.

Az ismert források alapján állítható, hogy a rokon ellenfelek soha nem találkoztak személyesen egymással. A sors fintora, hogy amikor 1713-ban Esterházy Pál elhunyt, nyolc túlélve nála 22 évvel fiatalabb sógorát is, nem sejtette, hogy az Esterházy hercegi ág fennmaradása a Thökölyeknek lesz köszönhető, mégpedig a második feleségétől, Thököly Évától született fia, Esterházy József révén.

z nich, s Evou, r. 1682 oženil. Na začiatku vyrovnané manželstvo sa však skončilo zle: obvinením Evy z úmyslu otráviť manžela, jej zatknutím, zavretím do kláštora, neskôr (r. 1708) rehabilitáciou a oficiálnym rozvodom.

Imrich Thököly žil teda oddelene od sestier. V úzkom kontakte bol s Máriou, ktorej druhý manžel – Štefan Nádašdy, sa zúčastnil aj jeho povstania. K Eve si však kvôli prekážkam zo strany švagra a viedenského dvora cestu nenašiel. Po jeho porážke a vyhnanstve sa sestry na sklonku storočia úspešne uchádzali o sedmohradské dedičstvo.

Mladý Imrich Thököly začal svoju korešpondenciu s Pavlom Esterházym v roku začiatku svojho povstania, r. 1678. V esterházyovskom archíve sa nachádza 32 jeho nevydaných listov, odkazy však ukazujú, že korešpondencia bola oveľa rozsiahlejšia. Latinské poznámky svedčia o tom, že jeho listy posielal Esterházy do Viedne.

Listy z rokov 1678 – 1681 sú jednoznačne adresované generálovi Pavlovi Esterházymu a písané z pozície národných záujmov. Esterházy pokračoval v písaní svojich emocionálnych listov Thökölymu aj po uzavretí prímeria a jeho zvolení za vrchného veliteľa povstalcov. Ešte pred svojou voľbou za palatína sa tak dostal do úlohy mediátora, pripravujúceho mierové rokovania. Thököly sa chcel s Esterházym dokonca stretnúť osobne, k čomu však nedošlo. V roku 1681 udržiaval Thököly kon-

⁸⁴ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Gyula 1688. április 5. P 125 Nr. 4126.

takt s Esterházym ako alternatívnu možnosť popri zbližovaní sa s Osmanskou ríšou. Hoci pôvodne mu písal, že na snem v Šoprone pošle svojich vyslancov, napokon sa rozhodol inak.

Oficiálne, ako napísal vo svojom liste, odmietol účasť pre nerešpektovanie jeho požiadavky úplnej slobody vyznania pre protestantov. Kuruci sa tak snemu nezúčastnili a neuznali ani voľbu Pavla Esterházyho za palatína. Vodca povstania ani raz nepoužil titulatúru palatína ani jeho úrad v žiadnom z listov nespomenul. Už v septembri 1681 Esterházymu oznámil, že sa dohodol s Osmanmi, lebo nevidel inú možnosť.

V prvom polroku 1682 sa v listoch navzájom napádali o vyčítali si chyby. Esterházy sa obával vytvorenia nového kniežatstva na povstaleckom teritóriu. Veľkú pozornosť vtedy vzbudila svadba obidvoch osobností: Thököly sa oženil s vdovou Františka I. Rákócziho, Helenou Zrínskou, a o niekoľko týždňov si Esterházy vzal jeho sestru Evu. Mnohí z pozvaných uhorských aristokratov,

aj Thököly, však kvôli vojnovým udalostiam odmietli svoju účasť.

Je reálne, ako písal historik János J. Varga, že Esterházy chcel sobášom presvedčiť svojho švagra na návrat k panovníkovi. Bezprostredne po svadbe sa však odobral do armády, aby bojoval proti Osmanom, jeho uhorským spojencom.

Vzájomné rozpory medzi Thökölym a Esterházym vyvrcholili v roku 1683. Palatína zvlášť rozčúľilo, že dvor rátal s udelením vojvodského titulu a navrátením majetku vodcovi kurucov, ak by sa mu podrobil. Thököly počas osmanskej výpravy ku Viedni postupoval majetkami svojho švagra, kde spôsobil veľké škody. Palatín spolu s rodinou ustúpil až k Pasau a panovníkovi radil slúbiť veľkú odmenu za zajatie Thökölyho.

Na jar 1684 Esterházy žiadal, aby sa s Thökölym nerokovalo, ale aby bol zlikvidovaný. Od jesene 1685 už Thököly pre Esterházyho neexistoval. Posledný Thökölyho list palatínovi pochádza z roku 1688 a priznáva si v ňom úplnú porážku.